Corespondențe biblice în poveștile lui Ion Creangă

Ioan MILICĂ*

Keywords: *Romanian literature, proverbs, the Bible, Ion Creangă, fairy tales*

În ciuda bogatei tradiții critice care a avut ca obiect opera lui Ion Creangă, există puține lucrări interesate de surprinderea impactului pe care educația preoțească a avut-o asupra stilului artistic al scriitorului humuleștean. Mai bine de un deceniu, mai precis între 1859 și 1872, Creangă a fost om al bisericii (v. Furtună 2016: 64 ș.u), iar urmele acestei experiențe de viață se regăsesc în scrisul său literar.

Într-o lucrare de referință pentru dezvăluirea fondului folcloric al stilului lui Creangă, Ovidiu Bîrlea observă că limba cărților bisericești nu este doar marca faptului că autorul depășește stilul narativ popular, ci și efigia stilistică a unui meșteșug retoric cult:

> Creangă recurge la stilul bisericesc atunci când „filozofează", când se ridică la considerații asupra soartei omenești și când încearcă să formuleze sentințe. Influența cărților bisericești se furișează uneori mai adânc (Bîrlea 1967: 222).

Același cercetător constată că, în *Povești*, „urmele stilului bisericesc sunt, numeric și procentual, mai puține" (Bîrlea 1967: 224) decât în *Amintiri* și în nuvelistica autorului, iar exemplele oferite, puține la număr, par să aibă menirea de a sprijini ideea că, prin formă și substanță, poveștile nu furnizează prea multe dovezi stilistice ale influenței unor surse culte. Cu toate că atrage atenția asupra riscului interpretativ de a pune „uneori pe seama folclorului ceea ce venea din stilul arhaic al cărților bisericești", Ovidiu Bîrlea nu propune o tehnică de analiză a interferenței dintre elementul cult și cel popular, pentru a se observa mai bine în ce măsură inovațiile stilistice pe care Creangă le aduce modelului epic folcloric dau măsura originalității sale scriitoricești.

Proiectată în plan secund în raport cu cercetarea resurselor lingvistice ale oralității, arie în care au excelat stilisticienii precum Iorgu Iordan sau G.I. Tohăneanu, căutarea izvoarelor culte nu a trezit interesul specialiștilor, principala dificultate a acestui tip de analiză fiind de a preciza ce aspecte stilistice pot fi puse în relație cu unele izvoare culte. O asemenea întreprindere se dovedește, într-adevăr, dificilă, dar nu imposibilă. Dacă se ia ca reper lucrarea lui Vasile Arvinte, *Normele limbii literare în opera lui Ion Creangă* (2002), se poate constata că studiul lingvistic al

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, România.

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

creației povestitorului humuleștean poate furniza instrumentele necesare descoperirii unora dintre surse. Spre deosebire de Ovidiu Bîrlea, care atribuie un caracter incidental influenței surselor bisericești, Vasile Arvinte afirmă că în „opera lui Creangă este foarte bine reprezentat limbajul bisericesc", astfel că scriitorul „recurge adesea la cuvinte, expresii și formule care aparțin acestui «câmp» semantic și onomasiologic, de multe ori chiar parodiind un mod de exprimare care îi era familiar" (Arvinte 2002: 208).

Prin contopirea celor două perspective: perspectiva folclorică, urmată de Ovidiu Bîrlea, și perspectiva lingvistică, valorificată de Vasile Arvinte, se poate prezuma că, în opera lui Creangă, elementele de limbaj bisericesc joacă un dublu rol stilistic. Pe de o parte, unele dintre acestea servesc unui țel moralizator. Pe de altă parte, astfel de fapte de limbă au finalitate parodică, fiind mărci ale prelucrării unor modele pe care, în principiu, cititorul ar trebui să le recunoască cu relativă ușurință pentru a le aprecia destructurarea cu miză umoristică.

Ipoteza de lucru adoptată în articolul de față este că Biblia a exercitat o influență remarcabilă asupra stilului lui Creangă, iar această înrâurire este cu atât mai interesantă dacă se iau în considerare mai multe aspecte. În primul rând, se cuvine să constatăm că Scriptura este o sursă importantă de răspândire a unor fapte de limbă și de stil în masa de vorbitori. Numite și *biblisme* (germ. *Biblismen*, v. Mokienko 2011), aceste izolări, cum le-ar fi etichetat Iordan, urmându-l pe Alexandru Philippide, sunt decupaje incluse în clasa fenomenelor de discurs repetat, în accepția lui E. Coșeriu (Dumistrăcel 2006, Munteanu 2007). Potrivit paremiologului Wolfgang Mieder, Biblia constituie sursa unui număr însemnat de proverbe, între 300 și 500 de unități, naturalizate în fiecare dintre culturile popoarelor creștine. De exemplu, proverbe precum *Cine sapă groapa altuia cade singur în ea*, *Cu ce măsură vei măsura, cu aceea ți se va măsura*, *Din dar ai luat, în dar să dai*, *Prietenul la nevoie se cunoaște*, *Una spune omul și alta face Domnul* sau *Unul adună, altul risipește* sunt atât de bine fixate în mentalul colectiv, încât vorbitorii de limbă română nu mai au conștiința că recurg la înțelepciunea biblică atunci când întrebuințează paremiile menționate. Acestea sunt considerate cristalizări sapiențiale folclorice, cu toate că au prototip biblic. Cu alte cuvinte, nu e facil de stabilit ce fapte de limbă au fost preluate de Creangă direct din Scriptură și ce elemente biblice au trecut mai întâi printr-un proces de naturalizare folclorică, fiind mai apoi întrebuințate de scriitor în opera sa. În al doilea rând, trebuie semnalat că prestigiul cultural al Bibliei s-a consolidat și prin circulația unor texte pentru care Scriptura a servit ca hipotext. Relevante pentru acest traseu sunt cărți populare cum ar fi *Floarea darurilor* sau *Archirie și Anadan*, în care este condensat un bogat material sapiențial de origine biblică. În absența unor informații de încredere referitoare la cărțile citite de scriitor și la cele din biblioteca personală, nu se poate stabili cu exactitate dacă în creația artistică a povestitorului humuleștean și-au găsit loc și elemente compoziționale sau de limbaj preluate din astfel de cărți populare. În al treilea rând, nu se poate neglija procesul complex de traducere a Bibliei, travaliu care trebuie corelat cu tipărirea unor cărți bisericești care slujesc diverselor nevoi cultice și liturgice. De interes pentru cercetarea izvoarelor bisericești ale stilului lui Creangă sunt parimiarul, psaltirea și evangheliarul, cărți de care clerul se slujește adesea și de care și Creangă s-a folosit. Nu în ultimul rând, nu se poate trece cu

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

vederea un amănunt important şi anume că, în rare ocazii, scriitorul citează Scriptura[1], iar această explicitare legitimează intuiţia că autorul a fructificat respectiva sursă şi în manieră implicită.

În poveştile lui Creangă, presărarea naraţiunii cu aluzii biblice are mai cu seamă funcţie umoristică[2]. Transpuse în naraţiune, astfel de elemente care actualizează, din unghiul hipotextului, trăsătura stilistică [+biblic], par a proiecta povestea în cadrul deictic al Scripturii, ca şi cum personajele şi întâmplările imaginate de autor ar fi decupate din vremea când Dumnezeu trăia printre oameni. De fapt, dacă se remarcă contrastul stilistic dintre aceste elemente, pe de o parte, şi substanţa poveştii humuleşteanului, pe de altă parte, miza parodică a recursului la aluzia biblică ni se dezvăluie cu mai multă claritate. Prin recurs la cuvinte şi structuri de sorginte biblică, Creangă nu ţinteşte să dizolve autoritatea şi prestigiul Scripturii, ci să confere propriei poveşti o aură nobilă, ca de eveniment cu ecouri biblice. Coloratura parodică a conotării devine evidentă mai ales când cititorul constată că evenimentele de proporţii biblice sunt, în poveşti, elemente mărunte sau desprinse din universul cotidian. Prin recurs la decupaje scripturistice, scriitorul imprimă faptului mărunt condiţia, voit exagerată, de „apocrifă" biblică, iar această mizanscenă[3] are menirea de a stârni hazul.

În *Soacra cu trei nurori*, un context narativ precum

> Nu trece mult, şi baba pune la cale şi pe feciorul cel mijlociu, şi-şi iè un suflet de noră întocmai *după chipul şi asemănarea* celei dintâi, cu deosebire numai că aceasta era mai în vîrstă şi ceva încrucişată, dar foc de harnică (Creangă 1970/I: 7)

evocă un cadru din Cartea Facerii (1: 26), respectiv momentul în care plămădeşte Dumnezeu omul „după chipul şi după asemănarea" Sa, dar acesta este punctul cel mai intens al infuziei de element biblic prin care se sugerează că spiritul soacrei se oglindeşte, aidoma divinităţii, în fiinţa nurorilor nu tocmai frumoase, nici tinere, dar robace. Şi alte elemente din fragment pot fi cu uşurinţă regăsite în Biblie. Metafora vieţii ca drum, ca punere a cuiva la cale, joacă un rol central în pildele lui Solomon, iar metonimia *suflet – fiinţă umană* este prototipică în psalmi. Încărcată cu astfel de rezonanţe proverbial-psalmice, naraţiunea capătă rezonanţă „biblică". Mai apoi, echivalenţa *soacră – divinitate, nurori – suflete păcătoase* e potenţată printr-o metonimie cu efect comic cert. Pentru bietele nurori, duhul poruncitor al soacrei se întruchipează în cel de-al treilea ochi, „cel atoatevăzător"[4].

[1] „– Moarte pentru moarte, cumătre, arsură pentru arsură, că bine-o mai plesnişi dinioare *cu cuvinte din scriptură*!" (*Capra cu trei iezi*); „– Eu sunt cerşitorul pe care l-ai miluit colo sub pod, Ivane, şi cine dă săracilor împrumută pe Dumnezeu, *zice scriptura*" (*Ivan Turbincă*).

[2] Umorul – notează Ovidiu Bîrlea (1967: 185) – „e aspectul cel mai caracteristic al operei lui Creangă".

[3] Talentul de comediograf al lui Creangă este subliniat de G. Călinescu: „Arta lui Creangă e o artă foarte apropiată de teatru şi de oratorie, aproape inanalizabilă, şi se cheamă darul de a povesti" (Călinescu 1998: 235).

[4] „După nuntă, feciorii se duc iarăşi în cărăuşie şi nurorile rămân iar cu soacra acasă. După obiceiu, ea le dă de lucru cu măsură şi, cum înserează, se culcă, spuind nurorilor să fie harnice şi dându-le de grijă ca nu cumva să adoarmă, că le vede *ochiul cel neadormit*. Nora cea mai mare tălmăci apoi celeilalte despre *ochiul soacră-sa cel atoatevăzător*, şi aşa, una pe alta se îndemnau la treabă, şi lucrul ieşea gârlă din mâinile lor. Iară soacră huzurea de bine" (Creangă 1970/I: 7).

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

Dacă în alegerea primelor două nurori ochiul dumnezeiesc al soacrei a fost hotărâtor, nevasta mezinului e adusă acasă fără ca mama-soacră să aibă vreun cuvânt de spus. Neașteptata întâmplare e introdusă prin recurs la zicale care amintesc de proverbele regelui Solomon, semn că autorul valorifică sugestia paremiologică pentru a reliefa intriga:

> *Dar binele, câteodată, așteaptă și rău*. Nu trece tocmai mult, și vine vremea de însurat și feciorului celui mic. Baba însă voia cu orice chip să aibă *o troiță nedespărțită* de nurori… de aceea și chitise una de mai înainte. Dar nu-i totdeauna cum se chitește, ce-i și cum se nimerește. Într-o bună dimineață, feciorul mamei îi și aduce o noră pe cuptor. Baba se scarmănă de cap, dă la deal, dă la vale, dar n-are ce face, și, de voie, de nevoie, nunta s-a făcut și *pace bună*! (Creangă 1970/I: 7).

Fără a putea proba cu deplină certitudine apartenența unei zicale precum *Fă binele și așteaptă răul* la izvoare biblice cum ar fi psalmii, pildele lui Solomon ori epistolele apostolice, este mai sigură apropierea sintagmei *o troiță nedespărțită* de o formulă liturgică foarte cunoscută din Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur („Treimea cea de o ființă și nedespărțită", cf. Arvinte 2002: 210). Ne putem, de asemenea, întreba în ce măsură este posibilă corelarea unor expresii curente de tipul *a fi* sau *a trăi în bună pace* (cu cineva) sau *a da* (cuiva) *bună pace* cu îndemnul paulin la conviețuire pașnică exprimat în unele Epistole.

Și dialogul dintre personaje capătă, pe alocuri, tonalitate biblică. Profitând de somnul adânc al soacrei, nurorile se îndeamnă, în stil psaltic, la prăznuire. „Hai fetelor, mâncați bine și *pe Domnul lăudați* că eu mă răpăd în cramă s-aduc și un cofăel de vin, ca să meargă plăcintele aceste mai bine pe gât", le zice nevasta mezinului tovarășelor de petrecere. Alteori, prin structuri analitice frecvent prezente în textul sacru și în limbajul liturgic, dialogul dobândește o solemnă arhaicitate:

> Biata mămucă lasă cu limbă de moarte: că fratele cel mare să ieie locul și *casa cea despre răsărit*[5]; cel mijlociu *cea despre apus*, iară *noi ca mezini ce suntem*[6], să rămânem aici, în casa bătrânească (Creangă 1970/I: 11).

Elementul biblic este valorificat mai pregnant în *Capra cu trei iezi*. Folcloristul Ovidiu Bîrlea (1967: 33) caută originea acestei povești în literatura latină, în fabula despre Romulus, cu toate că un alt prototip poate fi recuperat și din fabulele lui Esop. Mai sigură este constatarea că narațiunea are o largă răspândire în Europa, fiind sporadic întâlnită și în Asia, Africa și America. Spre deosebire de versiunile folclorice, textul lui Creangă pare a fi materializarea epică a moralei unor proverbe precum *Lupu-și schimbă părul, dar năravul, ba*, *Cine sapă groapa altuia cade singur în ea* și *Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte*. În timp ce primul dintre proverbe conturează, tipologic vorbind, identitatea personajului negativ, lupul, celelalte două paremii sunt, la origine, citate decupate din Biblie, care s-au cristalizat în mai multe culturi ca proverbe populare întrebuințate ocazional pentru a avertiza asupra efectului de bumerang al răului provocat unui suflet nevinovat. Astfel, povestea lui Creangă primește identitatea unui text didactic care aduce în prim-plan biblica lege a talionului. Așa rezultă din replica victorioasă a caprei care se

[5] Acest tipar este recognoscibil în Cartea Facerii (1:9).
[6] Pe terenul limbajului bisericesc, formula consacrată este „ca păcătoși ce suntem".

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

răzbună pe lupul ucigaş de iezi atrăgându-l în capcana fatală a unui iad de foc şi pară: „– *Moarte pentru moarte*, cumătre, *arsură pentru arsură*, că bine-o mai plesnişi dinioare cu *cuvinte din Scriptură*!”. Aluzia transparentă la retorica sapienţială a Vechiului Testament (Deut 19:21), comentată şi în Evanghelia după Matei (5:38), demonstrează că prin intermediul literaturii sunt reîmprospătate vechi teme şi motive biblice cu mare potenţial educativ.

Şi alte replici mărturisesc pătrunderea unor structuri biblice în conştiinţa populară, prin intermediul liturghiei, predicilor, rugăciunilor şi cântărilor religioase. Când capra se întoarce acasă cu de-ale gurii, mezinul îi iese în întâmpinare, rezumând prăpădul provocat de lupul ucigaş printr-o formulă ce aminteşte de înfricoşata judecată a lui Dumnezeu prevestită de cărţile profetice (Is 30:30; Iez 38:22): „– Mămucă, mămucă, uite ce am păţit noi! *Mare foc şi potop* au căzut pe capul nostru!” (Creangă 1970/I: 17). La aflarea făptaşului, indignarea caprei se preface în dorinţă de răzbunare exprimată biblic:

> – Ei las’ că l-oiu învăţa eu! Dacă mă vede că-s o văduvă sărmană şi c-o casă de copii, apoi trebuie să-şi bată joc de casa mea? şi pe voi să vă puie la pastramă? *Nici o faptă fără plată*[7] ... Ticălosul şi mangositul! (Creangă 1970/I: 18).

Prezentă în cărţile sapienţiale (Iov 34:11; Pr 24:12; Ecc 3:17), credinţa în dreapta judecată a lui Dumnezeu, care îi răsplăteşte pe oameni în acord cu faptele lor, este reluată atât în unele episoade evanghelice (Mt 16:27) cât şi în epistolele apostolice (2 Co 11:15).

Tulburat de indignarea mamei, iedul cel mic invocă pronia să facă dreptate: „Of, mămucă, of! Mai bine taci şi *lasă-l în plata lui Dumnezeu*! Că ştii că este o vorbă: «Nici pe dracul să-l vezi, da’ nici cruce să-ţi faci!»”. Capra, însă, îşi întăreşte punctul de vedere cu vorbe de înţelepciune din popor:

> – Ba nu, dragul mamei! „Că până la Dumnezeu, sfinţii îţi ieu sufletul”. Ş-apoi ţine tu minte, copile, ce-ţi spun eu: că de i-a mai da lui nasul să mai miroase pe-aici, apoi las’!... (Creangă 1970/I: 18).

Dezacordul euristic dintre personaje are ca miez tensiunea dintre două perspective opuse, prezente şi astăzi în mentalul colectiv. Pe de o parte, este exprimată, prin vocea iedului, credinţa că omul cu frică de Dumnezeu trebuie să se încreadă în dreapta judecată a Domnului. Pe de altă parte, prin vocea caprei, este întărită ideea că omul îşi poate căuta singur dreptatea, în acord cu străvechea lege a talionului. Strecurată printre proverbe şi zicale populare, invocarea dreptei judecăţi a lui Dumnezeu, concretizată în expresia idiomatică *a lăsa în plata Domnului*, ‘a lăsa în voia sorţii’, ‘a lăsa în pace’, concordă cu un frumos pasaj din Isus Sirah (11: 24), dar, în poveste, are câştig de cauză *lex talionis*.

Învăţătura biblică nu dospeşte doar în dialogul dintre mamă şi fiu, ci şi în confruntarea verbală dintre capră şi lup. Atragerea cumătrului ucigaş în capcana de foc a pierzaniei implică evlavie şi bună-cuviinţă:

[7] Această zicală de origine biblică apare şi în *Povestea lui Harap-Alb*: „–Lasă-l Harap-Alb, în plata lui Dumnezeu, că şi-a da el Spânul peste om vrodată; pentru că *nu-i nicio faptă fără plată*, zise sfânta Duminică” (Creangă 1970/I: 101).

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

– Bună vremea, cumătro! Da' ce vânt te-a abătut pe-aici?

– Bună să-ți fie inima, cumătre, cum ți-i căutătura… apoi dă, nu știi d-ta că *nevoia te duce pe unde nu ți-i voia*? Ia, nu știu cine-a fost pe la mine pe-acasă în lipsa mea, că știu că mi-a făcut-o bună!

– Ca ce fel, cumătriță dragă?

– Ia, a găsit iezii singurei, i-a ucis și i-a crâmpoțit, de li-am plâns de milă! Numai văduvă să nu mai fie cineva!

– Da' nu mai spune, cumătră!

– Apoi de-acum, ori să spun, ori să nu spun, că totuna mi-e. Ei, mititeii, s-au dus către Domnul, și datoria ne face să le căutăm de suflet. De aceea am făcut și eu un praznic, după puterea mea, și am găsit de cuviință să te poftesc și pe dumneata, cumătre; ca să mă mai mângăi…

– Bucuros, dragă cumătră, dar mai bucuros eram când m-ai fi chemat la nuntă.

– Te cred, cumătre, d-apoi, dă, *nu-i cum vrem noi, ci-i cum vrè Cel-de-sus*.

Apoi capra pornește înainte plângând, și lupul după dânsa, prefăcându-se că plânge.

– Doamne, cumătre, Doamne! zise capra suspinând. *De ce ți-e mai drag în lume tocmai de-aceea n-ai parte*…

– Apoi dă, cumătră, *când ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi*. Nu-ți face și d-ta inimă rea, că odată avem să mergem cu toții acolo (Creangă 1970/I: 19).

Zicalele populare din fragment pun în lumină o temă biblică întâlnită în cărțile profetice (Ier 10:23), în proverbe (Pr 16:9; Pr 20:24) și în psalmi (Ps 36:23), și anume că viața omului curge după voia Domnului. Totuși, în textul lui Creangă, fatalismul personajelor are resorturi distincte. Suferința caprei amintește de încercările biblicului Iov, în timp ce fățărnicia lupului pare corelată cu motivul psalmic al damnării ucigașilor și mincinoșilor vicleni (Ps 5:6). De altfel, paza legii, a simțurilor și a minții constituie unul din firele tematice trainice ale psalmilor.

Într-o variantă manuscrisă, dialogul dintre capră și lup este amplificat prin recurs la citat evanghelic (Mt 10:22; Mt 24:13; Mc 13:13), aspect ce dovedește că autorul preia direct din sursa biblică elementul sapiențial de care are nevoie pentru a evidenția fățărnicia clericală a lupului:

Răbdare ni trebuie, cumătră, răbdare, păcatele noastre! *Că cine rabdă până-n sfârșit, acela se mântuiește!* – Apoi dă, cumetre: ferice de cel ce poate să rabde! Că *D-zeu* știu că *ne rabdă multe* (Creangă 1970/I: 274).

Acestei mostre de competență evanghelică (Lc 21:19), cu evidente rezonanțe în epistolele apostolice, i se contrapune imaginea psalmică a unui Dumnezeu îndelung-răbdător și mult-milostiv (Ps 102: 8), dar sever cu cei ce nu-i respectă voia și legea. Astfel de indicii potențează morala poveștii: Dumnezeu îi apără pe cei drepți și îi sortește pieirii pe cei fără de lege.

În convergență cu dialogurile care oglindesc impactul unor cărți biblice asupra mentalității populare, narațiunea este dinamizată prin structuri comentative cu origine biblică, menite să sporească dramatismul unor episoade. Astfel, după ce iedul cel mare dă să deschidă ușa, neștiind ce prăpăd va urma,

mezinul se vâră iute în horn și, sprijinit cu picioarele de prichiciu și cu nasul în funigine, tace ca peștele și tremură ca varga. Dar *frica-i din raiu*, sărmana! Asemene cel mijlociu, țuștiu! iute sub un chersin; se ghemuiește acolo cum poate, tace ca

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

pământul şi-i tremură carnea pe dânsul de frică: Fuga-i ruşinoasă dar sănătoasă!... (Creangă 1970/I: 15).

Fără a neglija paralelismul narativ, dezvoltat prin reluarea simetrică a unui tipar sintactic rezultat din combinarea unor predicate de mişcare, de comunicare şi de tip afectiv, [„mezinul… se vâră iute… tace ca peştele şi tremură ca varga/ cel mijlociu … se ghemuieşte… tace ca pământul şi-i tremură carne pe dânsul de frică”], trebuie remarcat şi paralelismul gnomic, de tip comentativ, ce amplifică, ca un ecou, valenţele expresive ale naraţiunii [„Dar frica-i din raiu, sărmana!; Fuga-i ruşinoasă dar sănătoasă!”]. Mai mult decât atât, primei zicale îi corespunde un echivalent paremiologic din Isus Sirah (40: 30), iar acest amănunt ar putea legitima ipoteza că zicala populară ar fi, la origine, un decupaj biblic pe care omul din popor îl va fi preluat, probabil, în chip indirect. În alte contexte, legătura intertextuală cu Biblia este evidentă şi certă, mai cu seamă când povestitorul preia pasaje din textele evanghelice şi le acomodează ludic propriei naraţiuni: „Atunci iedul mezin – care acum *era şi cel dintâi şi cel de pe urmă* – sare iute şi-i deschide [mamei – n.r.] uşa” (Creangă 1970/I: 17). Recunoaştem, în acest caz, că scriitorul stă mai aproape de versetul noutestamentar (Mt 19:20; Mc 10:31) decât de naturalizarea folclorică a acestuia („Cei din urmă vor fi cei dintâi”).

Concordanţe biblice pot fi descoperite şi în povestea intitulată *Dănilă Prepeleac*. După cum observă Ovidiu Bîrlea (1967: 88), textul este alcătuit din două părţi, respectiv snoava despre schimburile dezavantajoase ale eroului şi întrecerea în puteri şi isteţime cu diavolul. Incidenţa elementelor de sorginte biblică este mai evidentă în cea de a doua parte a poveştii. Păcălindu-l pe diavol să intre în bârlogul unui urs, Dănilă comentează scena la care asistă[8], cugetând la învăţătura Scripturii: „– Na! *nu cauţi, ş-o găseşti*, zise Dănilă, care privea de departe vălmăşagul acesta şi se strica de râs” (Creangă 1970/I: 35). Denaturarea cu finalitate umoristică a unor versete evanghelice (Lc 11:10; Mt 7:8), care, de altfel, au generat proverbializări de tipul *Caută şi vei afla* (Zanne 2004/VII: 751), *Cere şi ţi se va da* (Zanne 2004/VII: 759), *Cine bate, aceluia i se deschide* (Zanne 2004/VII: 761) sau *Cine caută, găseşte* (Zanne 2004/VII: 762), mizează pe faptul că cititorul, putând recunoaşte sursa, apreciază semnificaţia hazlie a antiproverbului *Cine n-o caută, o găseşte* (Hinţescu 1985: 56). Totodată, este evident că scriitorul, prin recurs la tu generic, prelucrează artistic antiproverbul, nu sursa evanghelică din care paremia s-a născut.

Într-o altă secvenţă care, de asemenea, are un reper noutestamentar, întrecerea iniţiatică presupune o probă de chiuit, prilej cu care Dănilă Prepeleac îl pocneşte pe diavol cu o „drughineaţă groasă de stejar” de-i ţiuie necuratului urechile:

> – Va… leu! destul!
> – Ba nu-i destul! şi-i mai trage şi-*n numele tatălui* una! (Creangă 1970/I: 36).

Aici este, fără îndoială, vorba despre o taină a botezului, dar nu de cea bisericească, ci de misterul reflectat de o vorbă din popor: *Bătaia-i ruptă din rai*. În

[8] „Dracul, când n-are ce face, ştiţi ce face… Întră înlăuntru şi începe a-şi purta codiţa cea îmbârligată pe la nasul uncheşului. Atâta i-a trebuit lui moş Ursilă, ş-apoi las’ pe dânsul! Deodată sare mânios din bârlog, haţ! dracul subsuoară şi-l strânge cu atâta putere, de era să-şi deie sufletul, şi ochii i-au ieşit afară din cap cât cepele de mari” (Creangă 1970/I: 35).

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

poveste, aluzia la acest proverb se realizează prin trimitere la formula de binecuvântare „în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh", având prototip biblic în Evanghelia după Matei (Mt 28:19). Mai apoi, în episodul închinat probei de aruncare a buzduganului, scriitorul valorifică o imagine din psalmi (Ps 17:17):

> Atunci dracul iè buzduganul de coadă şi când îl zvârle, se suie aşa de tare, de nu se mai vede; şi abia după trei zile şi trei nopţi, căzând jos, cu mare străşnicie s-a cufundat în fundul pământului, de s-au zguduit *temeliile lumii* (Creangă 1970/I: 37).

În *Povestea porcului*, după ce moşneagul aduce acasă patrupedul ogârjit, răpănos şi răpciugos, omul începe a-şi râde de nevastă, zicându-i să-l îngrijească pe micul râmător cum ştie ea că se *grijesc* băieţii, însă baba îi răspunde popeşte, cu vorbele de duh ale Evangheliei după Luca (3:6):

> – Moşnege, moşnege! zise baba, nu râde, că şi *acesta-i făptura lui Dumnezeu, ca şi noi… Ba poate… şi mai nevinovat, sărmanul*! (Creangă 1970/I: 41).

Un alt personaj al poveştii, Sf. Miercuri, îşi strigă „cu glas puternic" (Creangă 1970/I: 49) toate jivinele din împărăţie, tot aşa cum, în Biblie, a vorbi sau a striga *cu glas mare* constituie un însemn al comunicării cu sacrul sau de tip sacru.

Deşi este prelucrarea narativă a unei teme literare cunoscute: pactul cu diavolul, *Povestea lui Stan Păţitul* reflectă, prin conţinut, felul de a vorbi al omului din popor. Cu toate acestea, ocazional, pot fi identificate corelaţii între unele elemente de intertext biblic şi unele structuri frecvent auzite la biserică. Într-o secvenţă de tip narativ precum „şi câte a tras până s-a văzut la casa lui, *numai unul Dumnezeu* ştie" (Creangă 1970/I: 56), persistă ecouri ale mesajului evanghelic (Mt 19:17; Mc 2:7), iar în învăţăturile diavolului Chirică către eroul poveştii, Stan Păţitul, poate fi recunoscută o sintagmă întâlnită în Scriptură, în cartea Facerii (Fc 1:1), în psalmi (Ps 113:22; Ps 123:8) şi în evanghelii (Mc 13:31; Lc 21:33):

> Pune-te apoi pe lângă ea luntre şi punte şi juruieşte-i *ceriul şi pământul*, ca să-ţi smomească pe nevasta d-tale şi să ţi-o aducă acolo [la casa babei – n.r.]. Şi atunci să vezi ce pot babele şi cât îi de credincioasă femeia! (Creangă 1970/I: 73).

Şi basmul *Povestea lui Harap-Alb* cuprinde un repertoriu interesant de inserturi textuale de sorginte biblică şi bisericească. Astfel, când fiul cel mare al craiului se întoarce acasă ruşinat după confruntarea cu ursul ivit pe nepusă masă de sub pod, voinicul îi mărturiseşte tatălui

> că am găsit cu cale să mă întorc la d-ta acasă decât să fiu prada fiarelor sălbatice. Şi de-acum înainte, ducă-se, din partea mea, cine ştie, că mie unui nu-mi trebuie nici împărăţie nici nimic; doar n-am trăi cât lumea, *ca să moştenesc pământul* (Creangă 1970/I: 80).

Un discret decupaj din Predica de pe Munte, „Fericiţi cei blânzi, că aceia vor moşteni pământul" (Mt 5:5), constituie, în basm, argumentul prin care sensibilul flăcău justifică renunţarea la povara lumească a probei iniţiatice.

În acelaşi text, sfânta Duminică vorbeşte în stil gnomic şi topeşte retorica de amvon în formele limbii ţărăneşti. Într-un prim dialog purtat cu Harap-Alb, personajul îi dezvăluie fiului de crai că ea are puterea profetică de a cunoaşte viitorul:

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

> Hei, luminate crăișor! *Cel-de-sus varsă darul său și peste cei neputincioși*; se vede că așa place sfinției-sale. Nu căuta că mă vezi gîrbovă și stremuțuroasă, dar, *prin puterea ce-mi este dată*, știu dinainte ceea ce au de gând să izvodească puternicii pământului și adeseori râd cu hohot de nepriceperea și slăbiciunea lor. Așa-i că nu-ți vine a crede, dar să te ferească Dumnezeu de ispită! Căci *multe au văzut ochii mei* de-atâta amar de veacuri câte port pe umerele acestea (Creangă 1970/I: 81–82).

Pe de o parte, sfânta Duminică subliniază, precum psalmistul David (Ps 6:2), că Dumnezeu e milostiv cu neputințele omului. Pe de altă parte, promisiunea revărsării darurilor lui Dumnezeu asupra celor neputincioși se află în miezul învățăturilor evanghelice (Mt 10:8) și apostolice (1 Co 7:7). Acestor aluzii psalmice și evanghelice, cărora trebuie să le adăugăm și concordanțele biblice referitoare la destinul mesianic al lui Iisus (Mt 21:23; Mc 11:28) sau la puterea mântuitoare dată apostolilor (2 Co 13:10), le putem adăuga trimiterea la pildele lui Isus Sirah (16:6): „Multe ca acestea am văzut cu ochii mei și mai tari decât acestea a auzit urechea mea".

Într-un alt fragment, sfânta Duminică exprimă în chip fatalist o viziune clasică asupra lumii. Omul nu poate face nimic pentru a-și schimba soarta, așa că mai bine ar face să se împace cu propriul destin:

> Zică cine-a zice și cum a vrè să zică, dar când este să dai peste păcat, dacă-i înainte te silești să-l ajungi, iar dacă-i în urmă, stai și-l aștepți. Mă rog, ce mai la deal la vale? Așa e lumea asta, și de-ai face, ce-ai face, rămâne cum este ea, nu poți s-o întorci, măcar să te pui în ruptul capului. Vorba ceea: zi-i lume și te mântuie. Dar ia să lăsăm toate la o parte, și până la una la alta, hai să vedem ce-i de făcut cu cerbul, că spânul te-a fi așteptând cu nerăbdare. Și dă! Stăpân nu-i? trebuie să-l asculți. Vorba ceea: „leagă calul unde zice stăpânul" (Creangă 1970/I: 99).

Mica predică despre neputința de a schimba lumea oamenilor are ca nucleu o temă din Pateric și e menită să-l pregătească pe fiul de împărat pentru momentul în care va urca pe tron. Un conducător bun trebuie să fie înțelept, drept, curajos și milostiv pentru că dobândește, prin educație și experiență, o bună înțelegere a mersului lumii și a sufletului omenesc. Această filozofie constituie un loc comun în cărțile medievale de învățătură morală, dar Creangă îmbracă ideea în haina stilistică a limbajului popular.

În ciuda repetatelor prevestiri că va ajunge împărat, Harap-Alb se tot tânguie de greutatea încercărilor la care este supus, iar lamentările sale atrag fie „dojana"[9] părintească a sfintei, fie apelul la cuvântul înțelept al Scripturii, întreținut cu cel de învățătură duhovnicească:

> – Câte a dat Dumnezeu, Harap-Alb, zise sfânta Duminică; așa a trebuit să se întâmple, și n-ai cui bănui: *pentru că nu-i după cum gândește omul, ci-i după cum vrè Domnul*. Când vei ajunge și tu odată mare și tare, îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și vei crede celor asupriți și necăjiți, pentru că știi acum ce e necazul (Creangă 1970/I: 99).

[9] „–Vai de mine și de mine, Harap-Alb, zise sfânta Duminică, parcă nu te-aș fi crezut așa slab de înger, dar, după cât văd, ești mai fricos decât o femeie! Hai, nu mai sta ca o găină plouată! Rămâi la mine în astă-noapte și ț-oiu da eu vrun ajutor" (Creangă 1970/I: 98).

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

Ceea ce, la prima vedere, ne apare ca element sapiențial popular – „Nu-i după cum gândește omul, ci-i după cum vrea Domnul” –, este, după cum explică paremiologul american Archer Taylor (1962: 55), folclorizarea unui pasaj[10] dintr-o faimoasă lucrare medievală, *Imitatio Christi* (ed. rom. *Urmarea lui Hristos/ Imitațiunea lui Cristos*: I,19,2), operă a teologului german Toma de Kempis. Nu este lipsit de interes să adăugăm că un prototip al proverbului răspândit astăzi în multe limbi europene e de aflat în pildele regelui Solomon (Pr 16:9).

Ca și sfânta Duminică, calul năzdrăvan al eroului îl povățuiește pe Harap-Alb să fie răbdător și să aibă încredere în puterea lui Dumnezeu:

> Zi și d-ta că ai avut să tragi un păcat strămoșesc. Vorba ceea: „*Părinții mănâncă aguridă și fiilor li se strepezesc dinții*”. Hai, nu mai sta pe gânduri; încalecă pe mine și *pune-ți nădejdea în Dumnezeu că mare e puterea lui*; nu ne-a lăsa el să suferim îndelung. Cum vrei. „Ce-i e scris omului în frunte-i e pus.” Doar’ mare-i Cel-de-sus! S-or sfârși ele și aceste de la o vreme (Creangă, 1970/I: 97).

Dincolo de invocarea unui vechi proverb iudaic conservat în Biblie şi naturalizat, mai apoi, în folclorul multor culturi creştine: „Părinții mănâncă aguridă iar fiilor li se strepezesc dinții” (Ier 31:29-30; Iez 18:2), acest fragment ca de predică atrage atenția prin ecourile sale psalmice, îndeosebi Ps 17, cântat în timpul liturghiei, înainte de rostirea Crezului, și Ps 61. De altfel, credința în mărirea şi dreptatea lui Dumnezeu este ocazional exprimată și în proverbele solomonice (Pr 3:5; Pr 14:27), însă tehnica de compoziție e, în acest caz, specifică omiliilor. Impresia de veche înțelepciune populară e intensificată mai cu seamă prin cumulul de elemente de discurs repetat, mecanism retoric de amplificare prin care învățătura biblică şi cea omiletică se împletesc cu zicala din popor („Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus”).

În unele contexte, prelucrarea filonului biblic se realizează în cheie parodică. De pildă, unele din ajutoarele lui Harap-Alb vorbesc cu subînțeles, aidoma elevilor din școlile de catiheți. Trecuți de proba cuptorului de aramă, Harap-Alb și ai săi se îndeamnă la ospăț pe socoteala împăratului Roș, un om, de altfel, vestit pentru cruzimea și răutatea sa, preaslăvind în stil bisericesc „ospitalitatea” conducătorului. Tonul este dat de Gerilă, care, chiar înainte de intrarea în casa de aramă, își avertizează tovarășii că „Doar unui-i împăratul Roș, vestit prin meleagurile aceste pentru bunătatea lui cea nepomenită și milostivirea lui cea neauzită” (Creangă 1970/I: 113).

În absența unui cadru adecvat de referință interpretativă, expresivitatea replicii pare a se dezvolta doar prin procedeul antifrazei. În schimb, dacă luăm în considerare atât modelul discursiv de tip evanghelic (Mc 12:32), cât și organizarea epidictică a textelor de rugăciune, se observă că portretul împăratului se încheagă prin destructurarea parodică a ceremonialului de laudă şi mulțumire închinat divinității ca rugăciune[11]. Aceeași tehnică discursivă o descoperim și imediat după

[10] În latină: *nam homo proponit, sed Deus disponit*.

[11] „Ci rogu-Te, Doamne, mântuieşte-mă după mulțimea bunătății Tale, că de vei mântui pe cel drept nu-i lucru mare, iar de vei milui pe cel curat nu-i nici o minune, că vrednici sunt ei de mila Ta; ci spre mine păcătosul să faci minuni cu mila Ta, întru aceasta să arăți iubirea Ta de oameni, pentru ca răutatea mea să nu biruiască *bunătatea şi milostivirea Ta cea nespusă*, ci, precum voiești, tocmește pentru mine lucrul” (Fragment din rugăciunea Sfântului Ioan Damaschin).

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

scena ieşirii din cuptorul prefăcut în sloi de gheaţă, când Gerilă discreditează ironic invitaţia la ospăţ formulată de împăratul Roş, înfăţişând-o ca pe una din tainele bisericii:

> Dar n-aveţi ştiinţă că înălţimea-sa este *tata flămânzilor şi al însetaţilor*? Şi tocmai de asta mă bucur şi eu, că de-abia m-oiu mai încălzi oleacă bând *sângele Domnului* (Creangă 1970/I: 117).

Nuanţa parodică a comicului de limbaj devine evidentă doar prin corelarea replicii lui Gerilă cu una din Fericirile enunţate în Predica de pe Munte: „Fericiţi cei ce flămânzesc şi însetează de dreptate, că aceia se vor sătura" (Mt 5:6), în timp ce sintagma *sângele Domnului* ne trimite cu gândul atât la Cina cea de Taină (Mt 26:28; Mc 14:24; Lc 22:20), cât şi la rugăciunea euharistică[12] rostită de preot înainte de a-i împărtăşi pe credincioşi. Totodată, aluzia evocă şi un uz glumeţ, prezent în vorbirea oamenilor hâtri, pentru care *biserică* înseamnă 'cârciumă', *agheazmă*, 'rachiu', iar *sângele Domnului*, 'vin'.

Basmul fantastic *Ivan Turbincă* este ilustrarea unui tip popular epic „dintre cele mai răspândite în ţara noastră" (Bîrlea 1967: 40), pe care Ion Creangă îl va fi cunoscut din locurile natale şi pe care un scriitor precum C. Negruzzi l-a prelucrat înaintea scriitorului humuleştean. Traista fermecată în care eroul adună relele lumii constituie, după cum apreciază Ovidiu Bârlea, un motiv folcloric străvechi care, în timp, s-a contopit cu elemente ale imaginarului epic creştin: preumblarea lui Dumnezeu, a Maicii Domnului şi a sfinţilor printre oameni, biruinţa asupra diavolului, mitul evreului rătăcitor, nebunia întru Hristos ş.a. Fuziunea stratului folcloric precreştin cu cel al tradiţiei creştine a dat naştere unor forme şi conţinuturi narative în care magicul şi blagoslovirea se potenţează reciproc.

În poveştile lui Creangă, contopirea se constată atât în planul substanţei literare cât şi în planul veşmântului lingvistic prin care se exprimă respectivul conţinut. Prin subiect, povestea veteranului cu turbinca binecuvântată de Dumnezeu se leagă de litera şi spiritul Scripturii şi trebuie, mai ales, remarcată adecvarea expresivă în construcţia dialogurilor dintre personaje: Dumnezeu, Sfântul Petru, Ivan, Moartea.

În ansamblu, vorbirea personajelor este concepută după tiparele stilistice ale limbii populare, însă unele replici indică apropierea de modele biblice, unele de tip proverbial, altele de tip evanghelic. Concordanţele sunt mai pregnante în cazul unor replici rostite de Dumnezeu şi de Sf. Petru, personaje care vorbesc ţărăneşte, dar „biblic", ceea ce face ca dialogul să fie consolidat retoric cu mostre de cuvinte de învăţătură preluate fie din unele cărţi sapienţiale, fie din evanghelii. Transpuse în rama comicului, corespondenţele intertextuale reconstituie atmosfera de arhaicitate a începuturilor, pe când Dumnezeu trăia printre oameni, şi conferă poveştii un halou ca de parabolă pe care cititorul este invitat să îl accepte ca pe o dovadă de meşteşug stilistic menit să stârnească hazul.

Pentru început, după ce sfântul Petru, îngrijorat de vedenia soldatului care umbla pe toate cărările, îl avertizează pe Dumnezeu că ar fi bine să se tragă din drum, ca nu cumva să-şi găsească beleaua cu ostaşul, Dumnezeu îi răspunde

[12] „Cred, Doamne, şi mărturisesc că Tu eşti cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel viu, Care ai venit în lume să mântuieşti pe cei păcătoşi, dintre care cel dintâi sunt eu. Încă mai cred că acesta este Însuşi preacurat Trupul Tău şi acesta este Însuşi scump Sângele Tău".

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

sfântului că Ivan este „om bun la inimă și milostiv” (Creangă, 1970, I, 136), o portretizare morală ce amintește mai degrabă de atributele divine tipice ale elogiilor psalmice (Ps 85: 4), iar această caracterizare ne îndeamnă, în chip subtil, să ne gândim la episodul Genezei, în care omul este creat după chipul și asemănarea Domnului (Fc 1:26). Pentru a-și întări cuvântul, Dumnezeu îi reamintește sfântului Petru de semnificația Predicii de pe Munte: „Adu-ți aminte, Petre, de câte ori ți-am spus, că *unii ca aceștia au să moștenească împărăția ceriurilor*” (Creangă, 1970, I, 136-137). Transparenta aluzie la esența Fericirilor (Mt 5:3) are menirea de a-l atenționa pe apostolul cel „spăriet” de amintirea „chelfănelii” primite cândva de la o cătană (In 18:10-12; FA 12) că se înstrăinează de miezul învățăturilor hristice. În convergență cu un asemenea cadru „aprocrif”, Ivan nu poate comunica cu ființele sacre decât în manieră biblică, însă spusele sale nu constituie decupaje relativ exacte, ci cristalizări proverbiale populare pe care scriitorul le prelucrează aluziv:

> Ivan, cum ajunge în dreptul podului, scoate cele două carboave de unde le avea strânse și dă una lui sfântul Petre și una lui Dumnezeu, zicând:
>
> – Dar din dar se face raiul. Na-vă! Dumnezeu mi-a dat, eu dau, și Dumnezeu iar mi-a da, că are de unde (Creangă 1970/I: 137).

Cine recunoaște în zicerea eroului esența unor elemente paremiologice precum „Dar din dar se face rai”, „Cine dă, lui își dă”, „Cine dă, lui Dumnezeu îi dă”, „Dumnezeu dă aceluia care dă” sau „Cine dă săracilor, împrumută pe Dumnezeu” va accepta și originea biblică a unor astfel de învățături, fie că ne raportăm la Vechiul Testament (Pr 19:17), fie că avem în vedere Noul Testament (Mt 5: 42; Lc 6:30). Mai mult decât atât, după ce îi destăinuie lui Ivan că cerșetorii pe care ostașul tocmai îi miluise nu erau alții decât Dumnezeu și sfântul Petru, Domnul recurge la un ingenios joc metalingvistic, citând Scriptura, și, prin aceasta, apelând retoric la autoritatea propriei înțelepciuni:

> – Eu sunt cerșitorul pe care l-ai miluit colo sub pod, Ivane, și *cine dă săracilor împrumută pe Dumnezeu, zice scriptura*. Na-ți împrumutul înapoi, că noi nu avem trebuință de bani (Creangă 1970/I: 137).

Extrasul din cartea pildelor lui Solomon (Pr 19:17) semnalează că, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, procesul de naturalizare folclorică e enunțului sapiențial nu se încheiase încă, din moment ce scriitorul recunoștea și menționa sursa.

Episodul care urmează momentului în care Dumnezeu își dezvăluie identitatea poartă pecetea stilistică a scenelor evanghelice, rescrise à la Creangă:

> Ivan atunci, cuprins de fiori, pe loc s-a dezmețit, *a căzut în genunchi dinaintea lui Dumnezeu și a zis*:
>
> – *Doamne*, dacă ești tu *cu adevărat Dumnezeu*, cum zici, *rogu-te*, blagoslovește-mi turbinca asta, ca, ori pe cine-oiu vreau eu, să-l vâr într-însa; și apoi să nu poată ieși de aici fără învoirea mea (Creangă 1970/I: 137).

Fără a putea identifica un verset anume ca prototip al acestei revelații, ne mărginim să constatăm că tiparul evidențiat de segmentele reliefate este recurent în Noul Testament și formează schema de compoziție a unor scene în care personajul principal dialoghează cu Atotputernicul (Creangă 1970/I: 147).

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

De altfel, plăcerea de a scrie ca după Scriptură o descoperim şi în secvenţa în care Dumnezeu eliberează Moartea din sicriul în care fusese închisă de Ivan:

> *Şi* aşa, *a zis Dumnezeu* să se desfacă săcriul acolo unde era şi să iasă Moartea la liman, ca să-şi răzbune şi ea acum pe Ivan. *Şi* îndată *s-a făcut aşa*... (Creangă 1970/I: 150).

Recunoaştem în acest pasaj pastişarea umoristică a primului capitol din cartea Facerii: „Şi a zis Dumnezeu... Şi s-a făcut aşa".

Gustul retoric pentru apel la formula biblică solemnă îl au mai toate personajele din *Ivan Turbincă*. După ce eroului îi este binecuvântată traista, Ivan se laudă celor ce stau să-l asculte că el merge să slujească „pe Dumnezeu, *împăratul tuturor*" (Creangă 1970/I: 141), sintagmă ce aminteşte de cuvintele frumos împodobite ale lui Iisus Sirah (50: 18). Când Moartea îl apostrofează pe Ivan pentru nenorocirile aduse asupra capului ei, spusele acesteia par a îmbina formule din literatura patristică („Numai răbdarea şi bunătatea lui Dumnezeu cea fără de margini poate să precovârşească fărădelegile şi îndărătnicia ta!"), cu preluări din epistolele pauline („De mult erai tu mătrăşit din lumea asta şi ajuns în batjocura dracilor dacă nu-ţi întra Dumnezeu în voie mai mult *decât înşuşi Fiului său*", Rm 8:32). Chiar şi Dumnezeu revine la propriile cuvinte de înţelepciune revelată aleşilor săi atunci când îl judecă cu părintească severitate pe Ivan: „Dar *toate-s până la o vreme*, fătul meu" (Creangă 1970/I: 147). Dincolo de rezonanţa cu versete biblice, precum Sir 39:21–22, merită reţinut că, din punct de vedere stilistic, scriitorul se plasează în zona de interferenţă expresivă creată prin valorificarea elementului popular şi prin prelucrarea citatului biblic cu năzuinţa de a-l face apt să creeze impresia că ar aparţine fondului folcloric. În fond, Ion Creangă reface, în manieră proprie, calea de la citat la proverb, tot astfel cum, în decursul mai multor generaţii de vorbitori şi traversând mai multe spaţii culturale, un verset biblic precum Ecc 12:6 ar fi putut favoriza cristalizarea proverbului „Ulciorul nu merge de multe ori la apă".

Tabloul corespondenţelor descrise în articolul de faţă ne permite să arătăm că elementele de provenienţă biblică sunt cu precădere inserate în dialogurile dintre personajele poveştilor lui Creangă. Această constatare concordă cu observaţia că eroii scriitorului humuleştean se exprimă adesea în stil gnomic (Negreanu 1989). La o privire mai atentă, s-ar putea argumenta că, departe de a vorbi ţărăneşte, unele personaje au un comportament discursiv teatral, edificat fie după modele culte de tip biblic (psaltic, paremiologic sau evanghelic) sau omiletic[13], fie după tipicul convorbirilor dintre preoţi şi enoriaşi sau dintre învăţători şi elevi.

O a doua remarcă concluzivă priveşte recursul scriitorului la elemente biblice frecvent auzite de credincioşi pe durata săvârşirii liturghiei şi a altor forme de serviciu religios. Dintre cărţile Vechiului Testament, se disting psalmii şi pildele regelui Solomon. Faptul că scriitorul are o bună cunoaştere a unor cărţi bisericeşti, precum liturghierul, psaltirea şi parimiarul nu e deloc surprinzător în condiţiile în care acestea alcătuiesc un corpus livresc elementar în educaţia preoţească. Acestor cărţi li se poate adăuga, fără rezerva îndoielii, evangheliarul şi molitvelnicul.

[13] Modelul este devoalat de Creangă în articolul „Misiunea preotului la sate" (Creangă 1970/II: 93–94).

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)

În sfârşit, plăcerea lui Creangă de a face ca unele personaje să vorbească pilduitor, asemenea regilor şi profeţilor biblici, ca Mântuitorul Hristos sau aidoma apostolilor, sprijină ipoteza că scriitorul conferă unora dintre poveştile sale aura de „apocrifă" biblică. În ciuda deosebirilor, arta de a predica şi arta de a povesti dezvăluie forţa expresivă a meşteşugului retoric.

Bibliografie

Arvinte 2002: Vasile Arvinte, *Normele limbii literare în opera lui Ion Creangă*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Bîrlea 1967: Ovidiu Bîrlea, *Poveştile lui Creangă*, Bucureşti, Editura pentru literatură.

Călinescu 1998: G. Călinescu, *Viaţa şi opera lui Ion Creangă*, Chişinău, Editura Litera.

Creangă 1970: Ion Creangă, *Opere*, 2 volume, ediţie de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuş, Bucureşti, Editura Minerva.

Dumistrăcel 2006: Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentaţia instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Furtună 2016: Pr. Dumitru Furtună, *Istorie literară*, ediţie de Gheorghe şi Manuela Macarie, Iaşi, Editura Sf. Mina.

Hinţescu 1985: I.C. Hinţescu, *Proverbele românilor*, ediţie de Constantin Negreanu şi Ion Bratu, Editura Facla, Timişoara.

Mokienko 2011: Valerij M. Mokienko, *Biblismen als Quelle der Europäisierung Nationaler Phraseologismen und Sprichwörter*, în Antonio Pamies, Dmitrij Dobrovolskij (eds.), *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, Baltmannsweiler, Schneider Verlag Hohengehren GmbH, p. 91–100.

Munteanu 2007: Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Piteşti, Editura Independenţa Economică.

Negreanu 1989: C. Negreanu, *Observaţii asupra elementelor paremiologice din opera lui Ion Creangă*, „Revista de etnografie şi folclor", 34, 6, p. 525–541.

Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*, vol. VII, ediţie anastatică, Bucureşti, Editura Scara.

Biblical Correspondences in Ion Creangă's Fairy Tales

Despite the rich critical tradition on Ion Creangă's literary work, only a few studies were interested in capturing the impact that religious education had on the writer's style. Considered of secondary importance in relation to the discovery of the linguistic resources of orality, a study area in which such linguists as Iorgu Iordan and G. I. Tohăneanu excelled, the search for the cult sources of Creangă's literary craft did not enjoy the interest of many scholars, because the main difficulty of this type of analysis is to attain a precise method of distinguishing what aspects are related to various sources. The hypothesis adopted in the present paper is that the Bible exerted a remarkable influence on Creangă's style. The main function of the Biblical elements infused in the fabric of the literary narratives is to achieve humorous effects. The Biblisms are predominantly inserted in the dialogues among the characters and outline the writer's aim to mimic, for parodic reasons, the elevated and distinguished style of Biblical books like the Psalms, the Proverbs, and the Gospels.

BDD-A26398 © 2017 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.87.11.93 (2024-03-29 11:12:46 UTC)